

Ošetrovatelské školství mezi tradicí a modernitou: snahy o prosazení anglosaského modelu v meziválečném Československu

RŮŽENA ZAORALOVÁ

Nursing education between tradition and modernity: efforts to enforce Anglo-Saxon model in interwar Czechoslovakia. Although the international context was of key importance for nursing education in inter-war Czechoslovakia, the topic has been solely studied by American scholars so far; the Czech historiography of nursing and medicine has not paid due attention to it until now. The study focuses on how American nurses got involved in the improvement of nursing conditions, what problems the implementation of their approaches met with, why efforts to interconnect public health nursing with hospital nursing had failed for a long time and why the aim to establish new nursing schools was difficult to implement. The retrospective analysis of these questions is based on primary sources (Czechoslovak and U. S. nursing periodicals, Czechoslovak archival documents) and serves as a basis for comparison with published archival material of U. S. provenance. The author regards the introduction of new approaches in nursing as a part of the process of medicalization. She argues that the exercise of biopower in relation to nursing education provoked a number of conflicts conditioned by gender stereotypes, adjusted political and legal framework, cultural customs and mentality.

Keywords: nursing care • education • Anglo-Saxon model • Czechoslovakia • 1918–1938

Současné kvalitativní změny v ošetrovatelství, mezi jinými ustavení regulovaných profesí, zavádění jednotné vědecké terminologie či uplatňování praxe založené na důkazech, jsou výsledkem široké mezinárodní spolupráce, jejíž počátky sahají do období po první světové válce, kdy Americký Červený kříž a Rockefellerova nadace začaly v rámci celosvětové zdravotnické pomoci prosazovat anglosaský ošetrovatelský model. Mění se podmínky v současném profesním vzdělávání nelékařských zdravotnických pracovníků a vymezování nových kompetencí pro výkon povolání sestry v rámci jednotné evropské legislativy vybízejí ke zkoumání odlišných přístupů a podmínek v minulosti a k hledání inspirací a paralel.

Práce se pokouší odpovědět na pět výzkumných otázek: 1. co bylo podstatou anglosaského modelu, 2. jaké formy pomoci byly ze strany Spojených států a Velké Británie ošetrovatelkám v Československu nabídnuty, 3. na jaké problémy implementace anglosaského modelu narážela, 4. proč byly pokusy o propojení sociální a ošetrovatelské péče neúspěšné a 5. proč se dlouho nedařilo rozšiřovat počet ošetrovatelských škol. Tématem se dosud téměř výhradně zabývali američtí badatelé;¹ v pracích českých autorů na poli dějin ošetrovatelství² a dějin lékařství³ mu nebyla věnována patřičná pozornost. Mezinárodní kontext měl přitom pro konstituování ošetrovatelského školství v meziválečném Československu klíčový význam. Východiskem chronologicky pojaté retrospektivní analýzy jsou dobová československá a americká odborná periodika (Zprávy Československého červeného kříže, Československá nemocnice a *The American Journal of Nursing*), situační zpráva Frances Crowellové z roku 1922, v níž jsou z pohledu Rockefellerovy

-
- ¹ Paul WEINDLING. Public Health and Political Stabilisation: The Rockefeller Foundation in Central and Eastern Europe between the Two World Wars. *Minerva*, 31, 1993, s. 253–267; Elizabeth VICKERS. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola, The University of West Florida, 1996 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf; Elizabeth VICKERS. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*, 7, 1999, s. 67–96; Benjamin PAGE. First Steps: The Rockefeller Foundation in Early Czechoslovakia. *East European Quarterly*, 35, 2001, s. 259–308; Benjamin PAGE. The Rockefeller Foundation and Central Europe: A Reconsideration. *Minerva*, 40, 2002, s. 265–287; Benjamin PAGE. Imprese: Rockefellerova nadace a rané Československo I. *Dějiny věd a techniky*, 35, 2002, č. 3–4, s. 151–176, II. *Dějiny věd a techniky*, 36, 2003, č. 2, s. 89–119.
- ² Vlastimila KAFKOVÁ. *Z historie ošetrovatelství*. Brno, Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992, 185 s.; Ilona PLEVOVÁ – Regina SLOWIK. *Vybrané kapitoly z historie ošetrovatelství*. Ostrava, Zdravotně sociální fakulta OU, 2008, 120 s.; Lucie SKOUMALOVÁ. *Vývoj ošetrovatelství v ČSR v první polovině 20. století*. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, 2009, 65 s. [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://dspace.upce.cz/bitstream/handle/10195/34665/pdf%20p%C5%99ed%C4%9Blan%C3%A9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; Jana KUTNOHORSKÁ. *Historie ošetrovatelství*. Praha, Grada, 2010, 208 s.
- ³ Ladislav NIKLÍČEK. *Přehled dějin českého lékařství a zdravotnictví. 1. (Do roku 1945)*. Brno, Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů, 1989, 85 s.; Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1999, 179 s.; Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, Triton, 2004, 247 s.; Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ – Jan BRÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze, 1790–2010*. 3. vyd. Praha, Všeobecná fakultní nemocnice, 2011, 231 s.

nadace formulovány hlavní výzvy a úkoly, jež v té době stály před československým ošetrovatelstvím,⁴ a některé další archivní fondy československé provenience (Česká státní škola ošetrovatelská, Spolek diplomovaných sester, Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, Alice Masaryková a Korespondence Alice G. Masarykové).

Ošetrovatelské školství v meziválečném Československu působilo po celou dobu své existence na pozadí kontroverzí, protichůdných představ a zájmů vyvolaných střetem politiky, biomoci, znalostí a ošetrovatelských praktik. Odborné vzdělávání zdravotnického personálu vycházelo z českých (Ženský výrobní spolek) a rakouských tradic (vídeňská ošetrovatelská škola při nemocnici Rudolfinerhaus), které byly po vzniku samostatného státu konfrontovány s anglosaským modelem importovaným z iniciativy Alice Masarykové ze Spojených států. Zavádění nových přístupů akcelerovalo řadu konfliktů, reflektujících postupující procesy medikalizace a sekularizace, proměnu genderových vztahů ve společnosti a způsob, jakým se biomoc ve vztahu k ošetrovatelskému školství uplatňovala. Možnosti změny stávajících poměrů byly podmíněny nastaveným politickým a legislativním rámcem, kulturními zvyklostmi a celkovou mentalitou společnosti.

Anglosaský model veřejného zdravotnictví byl symbolem moderního přístupu k roli ženy ve vzdělávání a v profesním vztahu mezi lékařem a zdravotní sestrou. Byl vytvořen na škole veřejného zdravotnictví (School of Public Health) při Univerzitě Johnse Hopkinse v Baltimoru, založené v roce 1916 s podporou Rockefellerovy nadace, a na Harvardově univerzitě v Bostonu.⁵ O něco později se prototypem tohoto modelu stala elitní ošetrovatelská škola otevřená v roce 1923 při Yaleově univerzitě, opět s podporou Rockefellerovy nadace. Snahou učitelů této školy bylo zaměřit se na co nejefektivnější výuku ošetrovatelských předmětů, teorii úzce propojit s praktickým výcvikem a zdůraznit význam preventivní medicíny. Na školu byly přijímány uchazečky, které absolvovaly střední školu (high school pro věkovou kategorii 14–18 let) se zaměřením na chemii, biologii a psychologii. Výuka trvala tři akademické roky, skládala se z 15 % teorie a 85 % praxe a absolventky získávaly titul bakalář ošetrovatelství. Zajímavá je proporcionalita praktických předmětů: praxe v nemocnicích (57 %), péče

⁴ Rockefeller Archive Center, New York, fond Rockefeller Foundation records, projects, sign. RG 1.1, Series 712 C: Czechoslovakia – Nursing, kart. 5, i. č. 40: Frances Elisabeth Crowell, “Sick Nursing and Public Health Nursing in Czecho-Slovakia,” 1922.

⁵ Ladislav NIKLÍČEK – Růžena ŠIMBERSKÁ. Rockefellerova nadace a založení Státního zdravotního ústavu Republiky československé. *Dějiny věd a techniky*, 24, 1991, č. 3, s. 129–145.

o duševně choré (8,5 %), služby na ambulancích (8 %) a ve veřejné sociálně zdravotní péči (6,3 %), péče o nemocné tuberkulózou (2,6 %) a v jeslích (2,6 %).⁶ Prosadit výuku v této podobě bylo však v meziválečné Evropě nereálné. Každý pokus vnést zásady moderního amerického ošetrovatelství do poměrů evropských států nevyhnutelně narazil na skupiny soupeřící mezi sebou o kontrolu nad ošetrovatelským školstvím v prostředí, kde ošetrovatelka nebyla považována za integrální součást moderní vědecké medicíny. Lékařskou veřejností byla vnímána jako asistentka a pomocnice lékaře, která pasivně vykonává přidělené úkoly. Mohlo tedy jít jen o kompromis.

Americké instituce působící v Československu, mezi nimi zejména Americký Červený kříž (American Red Cross, ARC) a Rockefellerova nadace (Rockefeller Foundation, RF),⁷ přesto postupně získaly výrazný vliv na podobu ošetrovatelské péče a vzdělávání; prostřednictvím stipendijních pobytů československých studentek ve Spojených státech a Velké Británii inspirovaly vznik stavovských organizací (Spolek absolventek státní školy ošetrovatelské) a pomohly formulovat jejich požadavky na zlepšení stávající situace.

Počátky byly velmi skromné. Meziválečné ošetrovatelství mohlo aspoň zčásti navázat na tradici první ošetrovatelské školy v českých zemích, jež byla založena v roce 1874 z iniciativy Spolku českých lékařů na přímělu Vítězslava Janovského. Na výuce se podílela řada renomovaných pražských lékařů: Vítězslav Janovský přednášel zdravotně, Antonín Erpek chirurgické ošetrovatelství, Josef Hála teorii ošetřování, Čeněk Křížek praktická cvičení, Václav Šteffal tělovědu, Emerich Maixner ošetrovatelskou teorii, Jan Špott lázeňskou péči a Jiří Czarda vedl praktická cvičení v městském chorobinci na Karlově.⁸ Nová ošetrovatelská škola při Všeobecné fakultní nemocnici v Praze, koncipovaná jako dvouletá, byla založena v roce 1914, výuka na ní však byla pro nedostatek učitelů zahájena teprve v květnu 1916. Škola byla od počátku rozdělená na českou a německou část a do každé z nich bylo přijato pouze 15 žáků. V roce 1918 bylo vyškolen

⁶ Annie GOODRICOVÁ. Základy výcviku ošetrovatelky pro sociálně zdravotní práci. Přeložila Julie Molnárová. *Zprávy ČSČK*, 12, 1932, č. 3, s. 40–41.

⁷ Součástí nadace byl Mezinárodní zdravotní úřad (International Health Board) se sídlem v New Yorku, vedený Frederickem F. Russellem, který se skládal z Mezinárodního zdravotního oddělení (International Health Division) a Mezinárodního oddělení pro výchovu lékařů (Division of Health Education). Nadace měla svou kancelář v Paříži. Jejím prvním ředitelem byl prof. Selskar Michael Gunn.

⁸ Bronislava HERBENOVÁ. Počátky českého ošetrovatelství. *Zprávy ČSČK*, 6, 1926, č. 10, s. 299–230.

deset diplomovaných sester z řad prvních absolventek.⁹ Teoretický výcvik na české škole vedené Františkou Fajfrovou zajišťovaly absolventky vídeňské ošetrovatelské školy Olga Holubková, Gizela Bártová a Božena Březinová.¹⁰ Podle vídeňského vzoru tam převažovala výuka lékařských disciplín nad praktickými ošetrovatelskými předměty, které byly vyučovány podle staré příručky Florence Nightingalové z roku 1860.¹¹

První světová válka eskalovala mnoho zdravotních a sociálních problémů. Potřeba kvalifikovaných ošetrovatelských sil byla v té době velmi naléhavá, a tak před ošetrovatelským školstvím stála výzva navýšit počet kvalifikovaného zdravotního personálu a zkvalitnit jeho odborný výcvik. Toho si byla dobře vědoma Alice Masaryková, která ve funkci první předsedkyně Československého červeného kříže (ČSČK) zahájila v roce 1919 v Paříži jednání s představiteli ARC a RF o budoucí pomoci a spolupráci.¹²

V Paříži bylo dohodnuto, že česká část pražské ošetrovatelské školy přejde v roce 1920 do správy ČSČK, zatímco německá sekce zůstane v rukou státu, což jí dávalo záruku lepšího finančního zajištění. Zatímco výuka v německých třídách probíhala v tradičním stylu vídeňské ošetrovatelské školy, předností české sekce byla mnohem větší provázanost s americkými ošetrovatelkami, jejichž prostřednictvím byly do českého ošetrovatelství implementovány moderní přístupy vyzkoušené a osvědčené v anglosaských zemích. Vedením a reorganizací české školy byla na tři roky pověřena Marion Geneth Parsonsová, diplomovaná sestra městské nemocnice v Bostonu, která se v té době vrátila z vojenské služby jako vrchní sestra Všeobecné nemocnice Britského expedičního sboru. Její mise v Praze byla na žádost československé vlády financována z prostředků ARC. Na místo asistentky budoucí ředitelky byla vybrána Alotta M. Lentellová, diplomovaná sestra, bývalá zástupkyně ředitelky ošetrovatelské školy při nemocnici

⁹ V roce 1938 působilo v Československu celkem dvanáct ošetrovatelských škol (čtyři civilní v Praze, Ostravě a Martině a osm řádových v Chebu, Chomutově, Hradci Králové, Opavě, Brně, Znojmě, Bratislavě a Košicích), z nichž většina vznikla teprve ve třicátých letech. Srov. *Zdravotnická ročenka československá. Ročník 1938*. Red. Jirí Ríha. Praha, Píras a. s. 1938, s. 223–224 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: www.uzis.cz/system/files/zdroc1938_csr.pdf.

¹⁰ Jana KUTNOHORSKÁ. *Historie ošetrovatelství*. Praha, Grada, 2010, s. 69–70.

¹¹ Florence NIGHTINGALE. *Notes on Nursing: What it is, and what it is not*. London, Harrison and Sons, 1860. Český překlad: *Knihy o ošetrování nemocných*. Přeložila Paulína Králová. Praha, Jan Otto, 1874, 187 s.

¹² Nejnověji k tomu Růžena ZAORALOVÁ – Jana KUTNOHORSKÁ – Zdeňka MIKŠOVÁ. Americký podíl na reorganizaci české ošetrovatelské školy v Praze v letech 1920–1923. *Profese online*, 9, 2016, č. 2 (v tisku).

v Newton Lower Falls ve státě Massachusetts, která v roce 1915 sloužila u Červeného kříže v La Panne v Belgii a v letech 1918–1919 u Námořní zdravotní služby.¹³

ARC vyslal v letech 1918–1922 celkem asi 600 vyškolených ošetřovatelek a jejich asistentek na práci do poválečné kontinentální Evropy, Ruska a na Blízký Východ. Nejvíce se jich uplatnilo v Polsku, Československu, Srbsku a v Rusku na Sibiři.¹⁴ Smysl těchto misí spočíval nejen ve zlepšení ošetřovatelské péče v globálním měřítku, ale i v posilování vlivu USA ve světě na nepolitické humanitární úrovni.¹⁵ Podporu odborných ošetřovatelských škol si ARC vytkl jako svou prioritu. Díky iniciativě Alice Masarykové a jejího otce se Praha stala prvním působištěm ARC ve střední Evropě, o něco později byly zřízeny také školy ve Varšavě a Poznani.¹⁶

Očekávání z americké strany byla velká. Alice Fitzgeraldová, vrchní sestra Evropského výboru ARC, absolventka prestižní ošetřovatelské školy na Univerzitě Johnse Hopkinse, se o tomto projektu vyjadřovala velmi optimisticky: „Mám pocit, že Československo prochází obdobím přizpůsobování, a zdá se, že panuje velmi vstřícná nálada vůči změnám. To je celkem patrné ze skutečnosti, že sestry Červeného kříže vyučují nyní v Praze domácí péči a hygienu nemocných šedesát žen, které jsou studentkami třetího ročníku medicíny. Jak zdůrazňuje Alice Masaryková, která tento projekt podporuje, tyto budoucí lékařky budou mít určitě větší pochopení pro profesi zdravotních sester, než jaká předtím kdy byla, a na základě osobní zkušenosti si uvědomí, že ošetřovatelství by nadále nemělo být považováno za ponižující zaměstnání.“¹⁷

¹³ Clara NOYES. The Prague Training School. *The American Journal of Nursing*, 20, 1919, č. 2, s. 136 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3405597>.

¹⁴ Jednou z takových pomoci Československu byl zdravotní vlak, který ARC vyslal v roce 1920 na pomoc v boji proti epidemii úplavice na Podkarpatské Rusi. Srov. Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Alice Masaryková, kart. 20, i. č. 333.

¹⁵ Julia IRWIN. Beyond Versailles: Recovering the Voices of Nurses in Post-World War I U. S. – European Relations. *Nursing History Review*, 24, 2016, č. 1, s. 12–40 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/1701576873/fulltextPDF/1D31562608124350PQ/1?accountid=15618>. Srov. též Julia IRWIN. *Making the World Safe: The American Red Cross and a Nation's Humanitarian Awakening*. New York, Oxford University Press, 2013, 288 s.

¹⁶ Clara NOYES. Our Foreign Programme. *The American Journal of Nursing*, 22, 1921, č. 1, s. 35–36 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3407898>.

¹⁷ Clara NOYES. The Prague Training School. *The American Journal of Nursing*, 20, 1919, č. 2, s. 136–137 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3405597>; přeložila autorka.

Rovněž ze strany RF, podílející se na budování celosvětové sítě zdravotnických škol a škol sociální péče, dostalo Československo, považované za zemi s ideálními podmínkami, finanční podporu jako první ve střední Evropě. Zásahu na tom měla opět Alice Masaryková; přinejmenším zpočátku nečinil nikdo z Američanů v Praze rozhodnutí, aniž by se s ní předem neporadil.¹⁸ Zůstává otázkou, nakolik československý projekt předjímal jednotný model zdravotního programu, který měl být aplikován v celé střední Evropě.¹⁹ Na ošetrovatelskou školu v Praze rovněž přispěly Mezinárodní výbor Červeného kříže v Ženevě, Liga Červených křížů, Nadace Herberta Hoovera, Křesťanské sdružení mladých mužů (YMCA) a žen (YWCA) a mecenáš a Masarykův přítel Charles Crane, z jehož fondu byla postavena nová školní budova.²⁰

Vedle dvouletého studia byly na škole z iniciativy Marion Parsonsové organizovány také čtyřměsíční ošetrovatelské kurzy, které ovšem museli kvůli jazykovým problémům vyučovat převážně lékaři z pražské univerzity. Reorganizace školy vyžadovala přísnější požadavky na adeptky a novou obsahovou náplň studia. Přijímány byly občanky ČSR ve věku 20–30 let se zájmem o ošetrovatelství, které úspěšně absolvovaly měšťanskou školu, neměly rodinné závazky a mohly se prokázat lékařským vysvědčením o fyzické i psychické způsobilosti a dokladem o mravní bezúhonnosti. Ženám s vyšším vzděláním se dávala přednost.²¹ Některé uchazečky byly absolventkami učitelských ústavů, gymnázií, obchodních nebo knihovnických škol.²²

Za nejnaléhavější se považovala potřeba změnit poměr teorie a praxe ve prospěch praktických předmětů.²³ Parsonsová postupně včlenila do osnov kurz

¹⁸ Benjamin PAGE. Imprese: Rockefellerova nadace a rané Československo II. *Dějiny věd a techniky*, 36, 2003, č. 2, s. 92.

¹⁹ Benjamin PAGE. The Rockefeller Foundation and Central Europe. A Reconsideration. *Minerva*, 40, 2002, s. 265–287.

²⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská, kart. 1; Národní archiv, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, 1918–1938, kart. 555.

²¹ Požadavky na adeptky ošetrovatelské školy uvádí zpráva o činnosti ČSČK za rok 1929 v oddílu Ošetrovatelský věstník. *Zprávy ČSČK*, 10, 1930, č. 5, s. 78.

²² Sylva MACHAROVÁ. Z české státní školy ošetrovatelské. *Zprávy ČSČK*, 4, 1924, č. 4, s. 40.

²³ Poměr teorie a praxe ve prospěch praxe se začal měnit teprve ve druhé polovině dvacátých let; s touto změnou pak vyvstávala potřeba prodloužit praktický výcvik zřízením třetího ročníku. Srov. Ruth TOBOLÁROVÁ. Otázka odborného školení. *Československá nemocnice*, 2, 1932, č. 10, s. 30–33.

o vaření a výživě invalidů a kurz z bakteriologie; ve snaze zvýšit stavovskou hrdost na povolání ošetřovatelky byly do osnov začleněny také dějiny ošetřovatelství a etika.²⁴ Nové osnovy školy připravila během svého pobytu v Československu v roce 1921 Mary McDowellová, významná americká sociální pracovnice, zakladatelka domu pro imigranty při univerzitě v Chicagu (Hull House) a blízká přítelkyně Alice Masarykové.²⁵ Mezi pilíře zavedených změn patřila výuka angličtiny a s ní spojený přechod na anglickou odbornou literaturu místo německé. Moderní zdravotní sestra měla mít podle názoru amerických ošetřovatelek nejen široký rozhled a sociální citění, ale také odborné znalosti a dovednosti. Výuka se skládala z těchto předmětů: anatomie, psychologie, bakteriologie, fyziologie, hygiena, interní, chirurgické a gynekologické ošetřovatelství, péče o kojence a děti, psychiatrie, nemocniční administrativa, občanská výchova a zákony o veřejném zdraví a sociální péči. Posledně jmenovaný předmět zahrnoval ošetřovatelskou praxi v terénu a vyžádal si přidělení dobře vyškolené sestry.²⁶ Za integrální součást nově pojatého studia byl kromě výuky pokládán i společenský život studentek, které ve volném čase pořádaly zábavy a organizovaly vlastní hudební klub.²⁷

Učitelský sbor záhy rozšířila Blanche Kacenová, česko-americká diplomovaná sestra, školená specialista v oblasti řízení ošetřovatelských škol, která jako jediná z amerických ošetřovatelek uměla česky. Znalost češtiny jí umožňovala věnovat se supervizi nemocničních předpisů a vést odbornou praxi na nemocničních odděleních bez tlumočnice.²⁸ Do výuky se podle potřeb zapojovaly i další pracovnice ARC. Jednou z velmi zkušených byla Pansy Besomová, absolventka ošetřovatelské školy ve státě Delaware, která působila jak ve veřejné zdravotní službě v Stamfordu ve státě Connecticut, tak jako sestra dětské domácí péče v Bostonu. V Polsku a Československu pracovala na operačním sále, v dispenzáři a jako instruktorka ošetřovatelských kurzů. Ve funkci ředitelky ošetřovatelské služby ARC v ČSR dohlížela na budování a správu dětských zdravotních center

²⁴ Marion PARSONS. Státní ošetřovatelská škola v Praze. *Zprávy ČSČK*, 1, 1921, č. 3, s. 141–144.

²⁵ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond Korespondence Alice G. Masarykové, kart. 4.

²⁶ Clara NOYES. The Schools of Nursing in the Old World: Prague. *The American Journal of Nursing*, 22, 1922, č. 6, s. 445–447 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3407724>.

²⁷ Marion PARSONS. Státní ošetřovatelská škola v Praze, *Zprávy ČSČK*, 1, 1921, č. 3, s. 142.

²⁸ Clara NOYES. The Schools of Nursing in the Old World: Prague. *The American Journal of Nursing*, 22, 1922, č. 6, s. 445–446 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3407724>.

a podílela se na zavedení kompletní zdravotní a sociální evidence o každém dítěti v zemi. Besomová se zajímala zejména o to, jak sledovat dítě, když je zpět doma, neboť v tomto směru neexistoval žádný plán.²⁹ Její asistentkou byla May Louise Whiteová. Instruktáž domácí péče prováděla ve spolupráci s ČSČK také Mary H. Bethelová.³⁰ V letech 1920–1922 se na výuce podílela Rachel Torranceová, asistentka Helen Scott Hayové, vrchní sestry Evropské divize ARC. Před příchodem do Prahy Torranceová pracovala rok jako vrchní sestra v Bělehradě a v roce 1923 se stala ředitelkou ošetrovatelské školy v Sofii.³¹

ARC hradil ročně dva studijní pobyty československých ošetrovatelky ve Spojených státech. Větší možnosti měla RF, na jejíž náklady jen v letech 1920–1923 vycestovalo z Československa 22 studentek; celkem jich bylo více než 40. Školícími pracovišti byly školy a nemocnice nejen v USA,³² ale také ve Velké Británii, Francii a jiných evropských zemích.³³ K velmi oblíbeným patřily prestižní jedenáctiměsíční mezinárodní kurzy, pořádané od roku 1920 Ligou Červených křížů na Bedford College a později také na Royal College of Nursing v Londýně pro vybrané absolventky ošetrovatelských škol, s nimiž se počítalo na vedoucí pozice. Šlo ve své době o mimořádnou příležitost k výměně zkušeností se sestrami z celého světa.³⁴ Na kurzech v Londýně se během let 1920–1938 vystříдалo celkem 13 stipendistek z Československa.³⁵ Problémy ovšem vznikaly s jejich

²⁹ Julia IRWIN. Nurses Without Borders: The History of Nursing as U. S. International History. *Nursing Historical Review*, 19, 2011, č. 1, s. 88 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/911802140/fulltextPDF/14A19B69115A4CE8PQ/1?accountid=15618>.

³⁰ Lavinia DOCK – Sarah PICKETT – Clara NOYES – Fannie CLEMENT – Elizabeth FOX – Anna VAN METER. *History of American Red Cross Nursing*. New York, The Macmillan Company, 1922, s. 1152 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/historyofamerica00ameriala#page/vii/mode/2up>.

³¹ Tamtéž, s. 219.

³² Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond Korespondence Alice G. Masarykové, kart. 4.

³³ Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská, kart. 1; Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond Korespondence Alice G. Masarykové, kart. 3.

³⁴ K zahraničním kontaktům československých ošetrovatelky nejnověji Růžena ZAO-RALOVÁ – Jana KUTNOHORSKÁ – Zdeňka MIKŠOVÁ. Zahraniční kontakty československých diplomovaných sester v letech 1920–1938. *Profese online*, 8, 2015, č. 1, s. 47–54.

³⁵ Susan McGANN. Collaboration and Conflict in International Nursing, 1920–39. *Nursing History Review*, 16, 2008, s. 51 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/207234392/fulltextPDF/DE1DC5D7651A42D3PQ/1?accountid=15618>.

uplatněním na odpovídajících pozicích. Úředníci je nechtěli obsadit do řídicích funkcí na ministerstvu kvůli obavám ze zavádění reformem.³⁶ Stipendistky RF z Maďarska nebo Jugoslávie se ve svých zemích uplatňovaly překvapivě lépe.³⁷

Významným počinem v domácích podmínkách bylo vydání učebnice *Domácí zdravotní péče a ošetřování nemocných* z pera přední odbornice Jane Armindy Delanové, zakladatelky ošetrovatelské divize ARC a ředitelky ošetrovatelských škol v New Yorku a Filadelfii. Jednalo se o překlad druhé verze textu upraveného Anne Hervey Strongovou, profesorkou ošetrovatelství na Simmons College v Bostonu. Tato kniha, kterou v roce 1921 z angličtiny přeložil Jaroslav Lenz, primář nemocnice sv. Alžběty v Praze, byla ve své době natolik moderní, že podle jejích propracovaných zásad byla základní péče poskytována ještě po druhé světové válce.³⁸

Parsonsová rovněž dbala na to, aby členové kuratoria školy (zástupce zemské politické správy, předsedkyně ČSČK, ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, ředitel Všeobecné fakultní nemocnice, tři profesori Lékařské fakulty Karlovy univerzity, předsedkyně Dámského klubu a ředitelka školy) měli vůbec povědomí o tom, jaké klást požadavky na kandidátky učitelské profese a kam školu směřovat. Chyběly zkušenosti s vedením výuky a lékařům bylo třeba vysvětlovat, jaká je hodnota dobré ošetrovatelky. To se ovšem neobešlo bez konfliktů, neboť někteří členové kuratoria z řad vlády a univerzity a také širší lékařská veřejnost se zpočátku stavěli ke škole vedené Parsonsovou nepřátelsky. Ukázalo se, že hlavní problém spočívá v nepochopení české mentality ze strany americké ředitelky, která se pokládala za svého druhu spasitelku a pro postoje českých odborníků měla jen malé porozumění. Nasvědčuje tomu dopis Marion Parsonsové z května 1920, adresovaný Claře Noyesové, ředitelce ošetrovatelské divize ARC, v němž jeho autorka vyjadřuje přesvědčení, že „Evropané nyní potřebují americké ošetrovatelky víc než cokoli jiného.“³⁹ Našli se však i lékaři, kteří se dokázali nad tyto rozdíly povznést, záměr Parsonsové pochopili a se školou úzce

³⁶ Benjamin PAGE. Imprese: Rockefellerova nadace a rané Československo II. *Dějiny věd a techniky*, 36, 2003, č. 2, s. 100–102.

³⁷ Tamtéž, s. 112.

³⁸ David ČAPEK. Ošetřování nemocných. Zdravotní příloha. *Zprávy ČSČK*, 2, 1922, č. 1, s. 33; Vlastimila KAFKOVÁ. Z historie ošetrovatelství. *Sestra*, 1, 1991, č. 2, s. 9.

³⁹ Julia IRWIN. Beyond Versailles: Recovering the Voices of Nurses in Post-World War I U. S. – European Relations. *Nursing History Review*, 24, 2016, č. 1, s. 26–30 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/1701576873/fulltextPDF/1D31562608124350PQ/1?accountid=15618>.

spolupracovali. K nim patřil na prvním místě internista profesor Ladislav Syllaba, který škole světil k výcviku dvě svá oddělení.⁴⁰

Od počátku bylo zřejmé, že jedna škola nestačí a bude třeba zřízovat další.⁴¹ To se však kvůli nedostatku kvalifikovaných vyučujících a zpochybňování potřebnosti vzdělaných ošetřovatelek dlouho nedařilo. O to větší byla odpovědnost pražského ústavu, který ve své době jako jediný v Československu poskytoval nejen kvalifikovanou péči o nemocné, ale musel rovněž připravovat sestry na profesi budoucích učitelek, řídicích pracovníků a vedoucích představelek oboru.

Prosazení a uznání ošetřovatelské profese hodně záviselo na změně myšlení celé společnosti. Nejen v Evropě, ale i ve Spojených státech převažoval v první polovině 20. století názor, že ošetřovatelství je omezeno jen na určitý okruh poznatků a že tudíž nemůže zasahovat do medicínských kompetencí. Naproti tomu medicína měla moc zasahovat do ošetřovatelství. Podle tehdy všeobecně akceptovaného mínění lékař potřebuje vzdělání, kdežto sestra trénink. Praktické výuce odpovídaly i zkoušky, které kladly větší důraz na racionální řešení praktických problémů na úkor analytických a konceptuálních schopností. Tento přístup upevňoval hierarchizaci ve vztazích lékař – sestra a byl příčinou rutinního pojetí ošetřovatelství. Mocenský vztah lékař – sestra byl ovlivněn řadou sociálních nástrojů, které vedly k omezení vzdělávání sester co do hloubky a šíře možností. Vycházelo se z předpokladu, že ošetřovatelské poznání žen je založeno na empirii, zatímco mužské – lékařské poznání má svůj základ ve vědeckých teoriích.

Budovat respekt k ošetřovatelské profesi paradoxně nepomáhala ani sama Alice Masaryková, když svou autoritou posilovala vnímání ošetřovatelství jako nemocniční funkce, kterou mohou vykonávat řádové a méně vzdělané sestry, zatímco za doménu vzdělanějších žen považovala sociální práci, na jejíž podporu založila v Praze v roce 1918 Vyšší školu sociální práce. Masaryková určila směr, jakým se vnímání úlohy ošetřovatelství v ČSČK ubíralo,⁴² a podpořila tak podle názoru americké badatelky Elizabeth Vickersové nerozhodnost ministerských úředníků, kteří problematice ošetřovatelství nerozuměli a zdráhali se provádět

⁴⁰ Lavinia DOCK – Sarah PICKETT – Clara NOYES – Fannie CLEMENT – Elizabeth FOX – Anna VAN METER. *History of American Red Cross Nursing*. New York, The Macmillan Company, 1922, s. 1153 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/historyofamerica00ameriala#page/vii/mode/2up>.

⁴¹ Marion PARSONS. Státní ošetřovatelská škola v Praze. *Zprávy ČSČK*, 1, 1921, č. 9–10, s. 141–144.

⁴² Naděžda KUBÍČKOVÁ. Alice Masaryk (1879–1966), Czechoslovakia. *Bulletin of the European Journal of Social Work*, 4, 2001, č. 3, s. 308.

inovativní reformy.⁴³ Malé pochopení pro ošetrovatelskou profesi, ale také nedostatečně nastavené legislativní podmínky a nadměrná reglementace státních a univerzitních orgánů při uplatňování biomoci v praxi byly důvodem, proč se ve dvacátých letech nepodařilo ošetrovatelský systém naplno rozvinout. Na tuto skutečnost narážely jak samotné ošetrovatelské školy, tak zejména americké organizace, které v Československu pomáhaly prosazovat nové pojetí ošetrovatelské péče v intencích anglosaského modelu. Je ironií, že když byl její účel a smysl posléze vyjasněn, bylo Československo konfrontováno s hospodářskou a politickou krizí třicátých let.

Na změnu postoje v této věci mezi odbornou i širokou veřejností se snažil svými aktivitami a osvětou působit ARC podporovaný Spolkem absolventek státní školy ošetrovatelské; vydatná pomoc přicházela také od žen – lékařek, které měly k ošetrovatelkám vstřícnější vztah. Tento Spolek absolventek státní školy ošetrovatelské byl založen v roce 1921 na základě zkušeností československých stipendistek ze studijních pobytů v zahraničí; o sedm let později byl přejmenován na Spolek diplomovaných sester. Jeho cílem bylo vzbudit zájem o obor u mladých žen s vyšším vzděláním, zasazovat se za důstojnější sociální podmínky sester v nemocnicích a dbát na udržení vysoké etické úrovně ošetrovatelské profese.⁴⁴ Jeden z jeho velkých úkolů představovala otázka řízení ošetrovatelské péče a s ní spojená snaha zavést pozici civilní sestry představené. Tato iniciativa reagovala na situaci po první světové válce, kdy nejpočetnější skupinou ošetrovatelského personálu v nemocnicích byly převážně nekvalifikované členky katolických řeholí a diakonky evangelické církve, zatímco české a německé diplomované sestry vykonávaly ošetrovatelskou péči jen ojediněle. Přitom vedoucí lékař mohl řídit jen civilní ošetrovatelský personál, řádové sestry vedla sestra představená, do jejíž pravomoci zasahovat nemohl. Proto také absolventky ošetrovatelských škol, které v nemocnicích zpravidla zastávaly funkci vrchní sestry, se u většiny ošetrovatelského personálu setkávaly s nepochopením. Absence řízení ošetrovatelské práce v nemocnicích před rokem 1920 se v praxi projevila tím, že mnoho úkolů, které náleží sestře (měření pulsu a teploty, aplikování injekcí) vykonávali mladí lékaři. Prosazení pozice civilní sestry představené bylo za této situace náležitým požadavkem.⁴⁵

⁴³ Elizabeth VICKERS. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*, 7, 1999, s. 89–90.

⁴⁴ Archiv hlavního města Prahy, fond Spolek diplomovaných sester, kart. 69: stanovy spolku.

⁴⁵ Vlastimila KAFKOVÁ. *Z historie ošetrovatelství*. Brno, Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992, s. 34.

Vážným problémem v prvních poválečných letech byly také naprosto nevyhovující materiální a sociální podmínky pro studium a práci ošetřovatelek. Nemocnice, jejichž vybavení bylo vykradeno ustupujícími armádami na konci války, neposkytovaly ani nejnütnější zázemí pro odbornou práci a všeobecný nedostatek peněz znemožňoval okamžitou nápravu tohoto stavu. Výmluvné svědectví o těchto problémech podala Clara D. Noyesová, která na podzim 1920 podnikla inspekční cestu po Evropě. Ve své zprávě líčí extrémní podmínky, kdy na jedno celé oddělení Všeobecné nemocnice v Praze mohla být vydána jen jedna kostka mýdla sloužící pro potřeby lékařů, ošetřovatelek i pacientů. Nedostatky byly ve vybavení nemocničních oddělení i v nevyhovující stravě, chybělo ložní prádlo, k dispozici bylo jen velmi málo kuchyní a sociálních zařízení, dodávky teplé vody byly pravidelně přerušovány.⁴⁶ Při inspekci školy Noyesová narazila na nevhodné pomůcky pro výuku ošetřovatelských předmětů, na špatnou skladbu a monotónnost jídelníčku (černý chléb bez másla a vařené brambory nebo párek) a na malé porce pro žákyně, které byly bledé a anemické a musely přitom podávat obrovský výkon. Na základě těchto zjištění bylo z pařížského centra ARC posláno do Prahy 18 000 franků s cílem umožnit adeptkám, aby nebyly závislé na nevyhovující nemocniční stravě a mohly si samy něco koupit a uvařit.⁴⁷

V pohledu na ošetřovatelské školství se štěpilo nejen veřejné mínění v Československu, odlišné představy o jeho podobě měly i samotné americké organizace. ARC a ČSČK se všeobecně přikláněly k vytváření široké sítě rychlého vzdělávání dobrovolných sester, jejichž služeb by bylo možné okamžitě využít v případě epidemie či válečného konfliktu.⁴⁸ Naproti tomu přístup zastávaný představiteli RF byl promyšlenější strategií inspirovanou příkladem amerických ošetřovatelských škol. Lze jej poměrně dobře vyčíst z první podrobné situační zprávy o stavu ošetřovatelství v Československu z roku 1922,⁴⁹ jejíž autorkou je

⁴⁶ Clara NOYES. Our Foreign Programme. *The American Journal of Nursing*, 22, 1921, č. 1, s. 35–36 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3407898>; Clara NOYES. The Prague Training School. *The American Journal of Nursing*, 20, 1919, č. 2, s. 136–137 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3405597>.

⁴⁷ Lavinia DOCK – Sarah PICKETT – Clara NOYES – Fannie CLEMENT – Elizabeth FOX – Anna VAN METER. *History of American Red Cross Nursing*. New York, The Macmillan Company, 1922, s. 1150–1152 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/historyofamerica00ameriala#page/vii/mode/2up>.

⁴⁸ Vladimír HAERING. *O první pomoci*. Praha, Československý červený kříž, 1921, 7 s.; Radovan LOVČÍ. *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*. Praha, Toggá, 2008, s. 267–292.

⁴⁹ Rockefeller Archive Center, New York, fond Rockefeller Foundation records, projects, sign. RG 1.1, Series 712 C: Czechoslovakia – Nursing, kart. 5, i. č. 40: Crowell,

Frances Elisabeth Crowellová, členka Mezinárodní zdravotní divize RF, zkušená ošetrovatelka a sociální pracovnice, která se zabývala zdokonalováním ošetrovatelského školství a ošetrovatelských standardů. Crowellová měla bohaté zkušenosti z práce s evropskými imigranty v Chicagu, na Floridě a v New Yorku. V Pittsburgu se mimo jiné podílela na zjišťování dat, jež měla sloužit jako podklad na podporu požadavků sociálního zákonodárství, v letech 1917–1923 sehrála důležitou roli při zakládání protituberkulózních dispenzárů ve Francii a poté až do roku 1940 působila v pařížské divizi RF pro studijní programy.⁵⁰ Při zvažování finanční podpory byly její informace vnímány vedoucími činiteli RF jako relevantní.

Ve zprávě se konstatuje, že na stav ošetrovatelství má vliv řada politických a sociálních faktorů. Pro Československou republiku jako multietnický státní útvar byly příznačné velké regionální rozdíly: jiné byly podmínky v Čechách a jiné na Podkarpatské Rusi. Neexistoval jednotný nemocniční systém. Charitativní péče byla málo vyvinutá a soukromé kliniky fungovaly pouze pro platící pacienty. Stále přetrvával nedostatek lůžek, a to i přesto, že se začaly stavět nové nemocnice. Crowellová kritizovala zejména nedostatečné hygienické podmínky v československých nemocnicích. V žádném případě přitom nešlo o kritiku zaměřenou jen na Československo. Stejně přísná byla například i v hodnocení hygienických podmínek v Pittsburgu. Uvědomovala si, že nedostatky v hygieně nejsou jen otázkou peněz, ale že je to v první řadě problém organizace. Zpráva dále upozorňuje na nevyhovující sociální podmínky laických ošetrovatelk, které se musely stravovat a bydlet přímo na pokojích nemocných. Ve výhodě proti nim byly řádové sestry, jimž ubytování i soukromí zajišťovala klášterní klauzura. Crowellová podrobila kritice také naprosto nedostačující plat ošetrovatelk, který dosahoval sotva poloviční výše příjmu úřednic a učitelek, a vcelku trefně přirovnala postavení sester k pozici lepších služek, jejichž pánem byl lékař.⁵¹

Na druhé straně dokázala ocenit, že i v obtížných poválečných podmínkách existovaly nemocnice s čistými lůžky a komfortně zajištěnými pacienty, což platilo hlavně o dětských nemocnicích, v nichž působily jak řádové, tak laické sestry.

F. Elisabeth, “Sick Nursing and Public Health Nursing in Czecho-Slovakia,” 1922.

⁵⁰ Podobný průzkum byl z iniciativy Alice Masarykové prováděn od května 1919 do ledna 1920 také v Praze pod vedením Ruth Crawfordové z Křesťanského hnutí mladých žen YWCA. Srov. Elizabeth VICKERS. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola, The University of West Florida, 1996, s. 14 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf.

⁵¹ Americká ošetrovatelka o našich poměrech. *Zprávy ČSČK*, 3, 1923, č. 1, s. 14–16.

Prvním krokem ke zlepšení profesionalizace oboru mělo podle Crowellové být uzákonění a definice sestry profesionálky s vymezením kompetencí a požadavků na vzdělání. Navrhovaný ošetrovatelský odbor při ministerstvu zdravotnictví měl dohlížet na standardizaci vzdělávání na ošetrovatelských školách, kontrolovat zkoušky, evidovat registraci sester a vykonávat inspekci veřejných zdravotnických zařízení. Jako vzor vzdělávacího programu měl ministerstvu sloužit dvouletý program ošetrovatelské školy ve Štrasburku, jenž zahrnoval výcvik pro nemocniční i komunitní péči. Crowellová naléhala na spolupráci s německou sekci pražské ošetrovatelské školy při implementaci tohoto programu a na zřízení další ošetrovatelské školy v Brně. Vzhledem k tomu, že pod vlivem Alice Masarykové měla sociální práce v Československu vyšší prestiž než ošetrovatelství, byl dvouletý program navrhován jako kombinace ošetrovatelství a sociální péče s možností specializace v druhém roce studia. Nejsilnější argument Crowellové pro kombinovaný typ vzdělávacího programu spočíval v nutnosti zavést výuku edukace pacientů. Uvedení těchto inovací do praxe však nebylo snadné, neboť naráželo na řadu byrokratických překážek. Problém byl v tom, že českou ošetrovatelskou školu řídil ČSČK, což byl soukromý subjekt, zatímco RF byla zaměřena na spolupráci s veřejnými institucemi, zároveň však nesouhlasila s návrhem dostat ČSČK pod kontrolu ministerstva zdravotnictví.⁵²

Program Frances Crowellové sklízel mezi vedoucími ošetrovatelkami v USA ostrou kritiku. Kritéria uplatňovaná na jejích inspekčních cestách po Evropě považovaly za nedostatečná a obviňovaly ji, že její program nedosahuje úrovně standardů amerického ošetrovatelského vzdělávání. Námitky tohoto typu vznesla Annie W. Goodrichová, děkanka ošetrovatelské školy na Yaleově univerzitě. Poměry v Evropě však nesnesly srovnání s parametry této elitní americké instituce, jejíž tříletý studijní program úzce propojoval teorii s praktickým výcvikem a kladl důraz na význam preventivní medicíny.⁵³ To, co se jevílo učitelkám a absolventkám této školy jako nedostatečné, bylo z evropského pohledu často maximum možného. Crowellová se proto snažila stávající ošetrovatelské programy raději posílit, než je odstranit a nahradit zcela novými. Kladla důraz na školení vedoucích pracovníků tak, aby jednotlivé země mohly převzít odpovědnost za

⁵² Elizabeth VICKERS. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola, The University of West Florida, 1996, s. 81–82 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf.

⁵³ Annie GOODRICOVÁ. Základy výcviku ošetrovatelek pro sociálně zdravotní práci. Přeložila Julie Molnárová. *Zprávy ČSČK*, 12, 1932, č. 3, s. 40–41.

podobu vlastního ošetrovatelství a za zlepšení sociálních a ekonomických podmínek žen ve zdravotnictví. Nutnou součástí tohoto procesu byl kompromis.

Příležitostí k výměně zkušeností z působení amerických ošetrovatelek ve střední Evropě byly dvě konference pořádané na jaře 1922 v Praze, jež reagovaly na impulsy vzešlé z celoevropské konference ředitelky ošetrovatelských škol.⁵⁴ Probrána byla celá řada aktuálních dílčích témat. Diskutovalo se o tom, nakolik je možné vytvořit na školách v různých zemích Evropy jednotný studijní plán, jak může Liga výuky ošetrovatelství pomoci s lepší připraveností absolventek na kurzy v zahraničí, jak překonat problémy s cizím jazykem, jaké předměty mohou ošetrovatelky ARC vyučovat s pomocí tlumočnicka a jaké nikoli, jaká práva by měla být poskytnuta řádovým sestřím, které na školách studují, a co by mohly udělat vlády pro vytvoření pracovních míst a zvýšení platů.⁵⁵

Po odchodu amerických ošetrovatelek z Československa v roce 1923 se agilní platformou na podporu implementace amerického modelu stal Spolek absolventek ošetrovatelské školy, který vydal v prosinci 1926 memorandum, vycházející z myšlenek formulovaných Frances Crowellovou ve zmíněné situační zprávě z roku 1922.⁵⁶ Konstatuje se v něm, že rozvoj lékařské vědy a rozvoj léčebných i sociálně zdravotních ústavů vyžaduje, aby ošetrovatelky nebyly jen pouhými pomocnými silami pro fyzickou a mechanickou práci, nýbrž aby byly odborně školenými a speciálně vycvičenými pracovníci, na něž by se lékaři mohli spolehnout po odborné stránce. Požadavky formulované v memorandu se týkají potřeby rozlišovat mezi diplomovanými a nediplomovanými sestrami, alokovat diplomované sestry do nemocnice s více než čtyřiceti lůžky a upřednostňovat je při umisťování na systemizovaná místa. Důležitým návrhem bylo vytvoření pozice sestry představené (hlavní sestry) zodpovědné za veškerý ošetrovatelský personál přímo řediteli nemocnice. Memorandum rovněž reflektuje špatné platové podmínky ošetrovatelek a doporučuje zařadit sestry do třetí platové úřednické kategorie, jak to v té době bylo již běžné v jiných evropských zemích, včetně chudšího Rakouska. Bohužel politická krize roku 1926, ustavení úřednické vlády a s ní spojené přesuny úředníků na ministerstvech prosazení navrhovaných změn nepřály a vedly jen k jejich dalšímu odkladu. Překážkou byl i fakt, že ošetrovatelská škola v Praze byla ve správě ČSČK, tedy soukromé instituce, na kterou

⁵⁴ Marie VLČKOVÁ. Evropská ošetrovatelská konference. *Zprávy ČSČK*, 3, 1923, č. 4–5, s. 79–80.

⁵⁵ Conference of Training School Directors in Prague. *The American Journal of Nursing*, 22, 1922, č. 11, s. 917 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3406768>.

⁵⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Spolek diplomovaných sester, kart. 69.

RF nemohla uplatňovat svůj vliv, což vyplývalo z jejího zaměření na spolupráci s vládními orgány.⁵⁷

Zdlouhavá jednání se vedla kolem zřízení Státního zdravotního ústavu, který měl být prakticko-odbornou částí ministerstva veřejného zdravotnictví a jehož existenci vyžadoval neutěšený zdravotní stav populace v prvních poválečných letech. Ústav měl řešit praktické zdravotnické úkoly na vědeckých základech (hygienická vyšetření, výroba očkovacích látek a sér, zpracování hygienických posudků), vést samostatná vědecká bádání a vychovávat lékaře a odborníky na poli hygieny pro veřejné zdravotnictví.⁵⁸ Nedůvěra vůči instituci nového typu byla v odborných kruzích značná; vřdyt' v roce 1925 šlo teprve o druhý ústav svého druhu na světě mimo území USA.⁵⁹

Ještě obtížnější však bylo prosadit jiný dlouhodobý cíl RF: založení nové školy, která by odpovídala standardům amerického ošetrovatelství. Na rozdíl od praxe ve Spojených státech nebyla realizace takového plánu v Evropě možná bez schválení státních orgánů. K tomu však chyběla patřičná legislativa. Nerozhodnost a často i neochota československých úřadů učinit relevantní rozhodnutí vedla Crowellovou ke konstatování, že sousední země střední a jihovýchodní Evropy, které měly horší výchozí pozici, udělaly během dvacátých let větší pokrok ve veřejném zdravotnictví a ošetrovatelském školství než Československo.⁶⁰

Crowellová vedla na toto téma řadu neúspěšných jednání také se Sylvou Macharovou, absolventkou vídeňské ošetrovatelské školy,⁶¹ která v letech 1923–1931 zastávala post ředitelky školy uvolněný odchodem Marion Parsonsové. Macharová

⁵⁷ Elizabeth VICKERS. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola, The University of West Florida, 1996, s. 70 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf.

⁵⁸ Ladislav NIKLÍČEK – Irena MANOVÁ. Místo Státního zdravotního ústavu v dějinách československé vědy a zdravotnictví. In *Věda v Československu 1918–1952*. Praha, Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1979, s. 430–434.

⁵⁹ Benjamin PAGE. Imprese: Rockefellerova nadace a rané Československo II. *Dějiny věd a techniky*, 36, 2003, č. 2, s. 108–109.

⁶⁰ Elizabeth VICKERS. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*, 7, 1999, s. 88.

⁶¹ Miroslava VAŠÍČKOVÁ. *Sylva Macharová – Absolventin der Schule am Rudolfinerhaus mit Beispielwirkung für die Entwicklung der Pflegeausbildung in Prag*. Abschlussarbeit. Wien, Schule für Gesundheits- und Krankenpflege, 2012 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: <http://docplayer.org/10771600-Sylva-macharova-absolventin-der-schule-am-rudolfinerhaus-mit-beispielwirkung-fuer-die-entwicklung-der-pflegeausbildung-in-prag.html>

opakovaně odmítala udělit souhlas k přidělení pozemku na stavbu nové školy.⁶² Spor se vedl o včlenění veřejné zdravotní péče do ošetrovatelského programu. Odpor vůči nové škole, jež měla propojovat sociální a ošetrovatelskou péči, totiž vzbuzovaly obavy sociálních pracovníků, že by musely soutěžit na trhu práce s ošetrovatelkami školenými v komunitní péči a že by stát mohl Vyšší školu sociální péče zrušit, k čemuž také nakonec došlo. Absolventky této školy intervenovaly v roce 1927 u různých úřadů, aby místa pro sociální práci byla obsazována pouze kvalifikovanými sociálními pracovníky. Členky Spolku absolventek státní školy ošetrovatelské školy v reakci na to vystoupily s požadavkem, který 9. června 1928 podpořilo kuratorium ošetrovatelské školy, totiž aby při obsazování míst v poradnách nebyla dávána přednost absolventkám Vyšší školy sociální péče.⁶³ Tahanicím o to, kde se komunitní péče bude vyučovat, dávali prostor sami ministerští úředníci, kteří o ošetrovatelství neměli dost informací a váhali učinit rozhodnutí. Macharová rovněž odmítla myšlenku včlenit ošetrovatelskou školu do struktury Státního zdravotního ústavu a využít klinických možností nedaleké Vinohradské nemocnice s odůvodněním, že by prý bylo obtížné pracovat s rádo-vými sestrami, jejichž mentalita je odlišná od mentality laických sester. Ideálem sestry bylo podle Macharové fungovat jako asistentka lékaře.⁶⁴

Model sociálně zdravotní sestry prosazoval zejména ČSČK,⁶⁵ zájem o vzdělání v oblasti sociální péče však projevovaly i samy žákyně pražské ošetrovatelské školy.⁶⁶ Vzhledem k tomu, že ČSČK nemohl po roce 1931, kdy ošetrovatelská škola přešla do státní správy, ovlivňovat směr výuky a na zřízení vlastní ošetrovatelské školy neměl dostatek finančních prostředků, organizoval dvakrát ročně pětiměsíční kurzy při Vyšší škole sociální péče v Praze určené pro diplomované sestry.⁶⁷

⁶² Elizabeth VICKERS. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*, 7, 1999, s. 85.

⁶³ Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská, kart. 1.

⁶⁴ Elizabeth VICKERS. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola, The University of West Florida, 1996, s. 76 [cit. 2016–02–06]. Dostupné z: http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf.

⁶⁵ Viz zpráva Společnosti ČSČK z 27. října 1928 o školení sociálně zdravotnického personálu na ošetrovatelských školách v Praze a Martině. Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Alice Masaryková, kart. 173.

⁶⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská, kart. 1.

⁶⁷ Vladimír BAZIKA. Červený kříž a ošetrovatelství nemocných. *Zprávy ČSČK*, 14, 1934, č. 6–8, s. 22–25.

Současně rostlo napětí mezi zdravotnickým personálem rozděleným na základě vládního nařízení o služebních a platových poměrech v ošetrovatelství z roku 1927 do tří kategorií na sestry diplomované, pomocné diplomované a pomocné nekvalifikované.⁶⁸ Většina vedoucích pracovníků ve zdravotnictví totiž upřednostňovala nekvalifikované síly. Josef Doškář, ředitel Všeobecné fakultní nemocnice v Praze (1923–1936), byl přesvědčen, že některé pomocné ošetrovatelky jsou lepší než diplomované, protože konají všechny práce, zatímco diplomované sestry musí mít k ruce pro podřadnější práce služebné.⁶⁹ V reakci na podobná prohlášení protestovaly v lednu 1930 diplomované sestry proti pořádání kurzů pro ošetrovatelky II. kategorie, neboť se obávaly, že budou nahrazeny nediplomovanými, jež měly jen nepatrné vzdělání a tříměsíční kurz.⁷⁰ Dosáhly však jen toho, že byly v roce 1931 zbaveny úklidu, který byl zcela svěřen služebným. Nepříznivou okolností pro růst kvalifikace ošetrovatelského personálu byla i zhoršující se politická situace v Evropě. Malý počet kvalifikovaných ošetrovatelky tváří v tvář hrozícímu nebezpečí po nástupu Hitlera k moci vedl Miroslava Šulce, ředitele sociálního odboru ČSČK, dokonce k přesvědčení, že cílem má být výchova „poloošetrovatelky“ a že „právě na venkově má pracovat sestra nejvzdělanější.“⁷¹ Za dané situace potřeba pomocného personálu a výcviku dobrovolných sester ČSČK neustále rostla; v roce 1938 na ni upozorňovala i lékařka Vlasta Kálalová-Di Lottiová.⁷²

Určitá naděje na založení nové školy se v roce 1925 vyskytla v Brně, kde se lékařská fakulta již delší dobu pokoušela vytvořit ve spolupráci s ministerstvem zdravotnictví a RF nový ústav amerického typu, jak o tom vypovídá dopis Hynka Pelce, stipendisty RF, ministerského úředníka, specialisty na sociální medicínu a pozdějšího ředitele Státního zdravotního ústavu (1938–1940), adresovaný Frances Crowellové.⁷³ Ta se chopila příležitosti a pokoušela se uvést projekt do praxe.

⁶⁸ Národní archiv, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, 1918–1938, kart. 3, i. č. 452.

⁶⁹ Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ – Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze, 1790–2010*. 3. vyd. Praha, Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, 2011, s. 136–137.

⁷⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská, kart. 1.

⁷¹ Miroslav ŠULC. Úkoly Červeného kříže v ošetrovatelství. *Zprávy ČSČK*, 13, 1933, č. 7, s. 102–104.

⁷² Vlasta KÁLALOVÁ – DI LOTTIOVÁ. Výcvik dobrovolných sester Čs. Červeného kříže. *Československá nemocnice*, 8, 1938, s. 34–37.

⁷³ Elizabeth VICKERS. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*, 7, 1999, s. 81–82.

Plán však byl v roce 1929 vetován s tím, že lékařská fakulta se má primárně věnovat vědě, tedy medicíně a nikoli ošetrovatelství; svou roli sehrála i námitka, že by absolventky takové školy nenašly uplatnění. Crowellová na to reagovala prohlášením, že mnoho uchazeček by raději šlo studovat ošetrovatelství než medicínu, kdyby prestiž povolání sestry vzrostla.⁷⁴

Nutno poznamenat, že rozdělení odborné veřejnosti v klíčových otázkách nepřidávalo politickému prostředí na rozhodnosti.⁷⁵ Lékaři a pracovníci ČSČK, kteří měli gesci nad dobrovolnými sestrami, opakovaně vyzdvihovali vedoucí úlohu medicíny; praktická rovina vzdělání sester byla považována za méněcennou.⁷⁶ Absolventky ošetrovatelské školy naproti tomu zdůrazňovaly potřebu vysoké kvalifikace zdravotnického personálu a školení na vybraných univerzitách, jaká samy poznaly na zahraničních stážích.⁷⁷ Problém byl také v tom, že žádná žena z řad sester neměla kvality vůdce a sílu něco mezi muži prosadit. Uvažovalo se proto o tom, že žena ve vedoucí pozici by měla být lékařka, neboť jedině tak bude více akceptována.

Vládní úředníci nakonec rozhodli nespojovat Vyšší školu sociální práce se školou ošetrovatelskou, ale nahradit ji novým ústavem, na němž by se vyučovala sociální a komunitní péče s tím, že ošetrovatelská škola má vychovávat jen nemocniční sestry. Od rozhodnutí, které padlo v roce 1929, však vedla až do realizace v roce 1936 ještě dlouhá cesta. Nicméně věci se daly do pohybu, zejména poté, co se novou ředitelkou ošetrovatelské školy stala Emilie Ruth Tobolářová (1931–1948).⁷⁸ Teprve pod vlivem debat o podobě vzdělávání na mezinárodních

⁷⁴ Tamtéž, s. 86.

⁷⁵ 15. března 1932 ministerstvo veřejného zdravotnictví odmítlo řešit kompetence absolventek ošetrovatelské a Vyšší sociální školy s odůvodněním, že ošetrovatelek je zatím málo. Srov. Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská, kart. 1.

⁷⁶ Adolf JIRÁSEK. Roentgenové asistentky. *Československá nemocnice*, 1, 1931, s. 42–45; Julie MOLNÁROVÁ. Ošetrovatelství v Německu. *Zprávy ČSČK*, 12, 1932, č. 1, s. 11–12.

⁷⁷ Kočující služba Amerického ČK. *Zprávy ČSČK*, 11, 1931, č. 9, s. 138–139; Julie MOLNÁROVÁ. Základy výcviku ošetrovatelek pro sociálně zdravotní práci. *Zprávy ČSČK*, 12, 1932, č. 3, s. 40–41; Olga MATYÁŠOVÁ. Americká nemocnice v Paříži a její ošetrovatelská služba. *Československá nemocnice*, 8, 1938, s. 29–34.

⁷⁸ Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská, kart. 1; Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Alice Masarykové, kart. 173.

sjezdech v Bruselu⁷⁹ a Paříži⁸⁰ a rezoluce II. sjezdu diplomovaných sester v Praze⁸¹ se podařilo za vydatné pomoci Alice Masarykové ve vládě prosadit jeden ze strategických cílů RF: založení nové dvouleté školy pro absolventky středních škol, která jako první v Československu naplňovala americký koncept propojující ošetrovatelství se sociální prací v podobě komunitní péče. Otevřena byla 7. března 1936 pod názvem Masarykova škola zdravotní a sociální péče.⁸² Pro Crowellovou a její spolupracovnice v RF to bylo velké vítězství, neboť přes všechny kurikulární reformy pražská ošetrovatelská škola neodpovídala americkým standardům a v tomto smyslu představovala z americké perspektivy tradiční evropskou školu orientovanou převážně na konzervativní nemocniční péči.

Ve třicátých letech začal být také intenzivněji diskutován legislativní rámec poměrů v ošetrovatelství. Se vznikem většího počtu státních a řádových ošetrovatelských škol došlo ke sporu o veřejný status ošetrovatelského školství. K němu se v roce 1938 jménem vlády vyjádřil ministerský rada Eduard Kleinschnitz s tím, že v Československu soukromé ošetrovatelské školy neexistují; všechny jsou veřejné, i když pro Slovensko a Podkarpatskou Rus chybí právní předpis pro jejich zřízení. Všechny diplomy proto byly vládou považovány za rovnocenné, ať byly vydány kteroukoliv ošetrovatelskou školou.⁸³ V únoru 1938 byl rovněž ustaven dlouho požadovaný ošetrovatelský poradní sbor při ministerstvu zdravotnictví, na jehož potřebu poprvé upozornila Frances Crowellová v roce 1922. Sbor měl na starosti civilní ošetrovatelské školy a krátkodobé ošetrovatelské kurzy, organizaci ošetrovatelských činností v odborných ústavech a v případě války. Do jeho čela byly zvoleny diplomované sestry Emilie Tobolářová, Marie Anzerbacherová a Anna Rypáčková.⁸⁴

Americký vliv na ošetrovatelské školství v meziválečném Československu významně proměnil především ideové směřování tohoto oboru a podílel se výrazným způsobem na formulaci cílů a požadavků ošetrovatelky samotných. Každá

⁷⁹ Josefa FILIPOVÁ. Ošetrovatelství na mezinárodní konferenci v Bruselu. *Zprávy ČSČK*, 10, 1930, č. 10, s. 157–158.

⁸⁰ Julie MOLNÁROVÁ. Mezinárodní kongres sester ošetrovatelky. *Československá nemocnice*, 3, 1933, s. 251–253.

⁸¹ Archiv hlavního města Prahy, fond Spolek diplomovaných sester, kart. 69; *Sborník II. sjezdu diplomovaných sester ošetrovatelky v ČSR*. Praha, nákladem vlastním, 1932, 132 s.

⁸² Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Alice Masaryková, kart. 304.

⁸³ Eduard KLEINSCHNITZ. Ošetrovatelské školy. Právo veřejnosti. *Československá nemocnice*, 8, 1938, s. 115–117.

⁸⁴ Vlastimila KAFKOVÁ. *Z historie ošetrovatelství*. Brno, Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992, s. 92.

změna se prosazovala velmi těžce a byla posuzována dvojitou optikou. Zatímco pro státní orgány šlo o maximum možného, zástupci ARC, RF a Spolku diplomovaných sester je vnímali jako nedostatečné. Navíc přes slibný start a výrazné úsilí mnoha jednotlivců a institucí se zakládání nových ošetrovatelských škol za okolními státy střední Evropy opožďovalo. Příčinou byla malá zkušenost a váhavý postoj kompetentních úředníků i neochota ke změnám na straně většiny lékařů. K nejžhavějším patřily spory o dobrovolnickou nebo profesionální podobu ošetrovatelství a o propojení sociální péče s ošetrovatelstvím. Působení zahraničních ošetrovatelek ARC a expertů RF je možno v daných podmínkách označit za svého druhu fenomenální počín, jehož vliv nebyl dosud dostatečně doceněn. Nelze nevidět paralelu mezi tehdejšími snahami bojkotovat implementaci nových ošetrovatelských přístupů a současnými tendencemi obhajování údajně historicky osvědčených systémů vzdělávání sester na středních školách.

Summary

The Anglo-Saxon model of nursing education was introduced in Czechoslovakia in the years of 1920–1923 thanks to the assistance of American Red Cross nurses and Rockefeller Foundation experts. A need to change the relationship between theory and practice in favour of practical subjects and to enhance the pride in the nursing profession was considered the most urgent. The main tasks that needed to be solved were aptly formulated by Frances Elisabeth Crowell, member of the Rockefeller Foundation International Health Division, in her situation report from 1922. She recommended, among others, to enhance the professional identity of nurses, to define their competence and educational requirements to become a registered nurse, to establish a Nursing Division of the Ministry of Health, and to set up new schools with the combined program in public health and hospital nursing. In fact, it was difficult to put these changes into practice. The lengthy debates on innovations in nursing run into a number of bureaucratic obstacles and prejudices expressed in the statements of government officials and some professors of the Faculty of Medicine. One of the specific Czechoslovak problems was a dichotomy between public health nursing and hospital nursing. Due to the initiatives of Alice Masaryková, the first head of the Czechoslovak Red Cross, public health work was perceived as the domain of the social worker, while public health nurse had little or no status. A similar stand was also taken by Sylva Macharová, the director of the nursing school in Prague. It took eight years of negotiations before the Ministry of Health proposed a satisfactory resolution, which gained government approval to create a State School of Nurses for Public Health and Social Welfare at the

Institute of Public Hygiene. It is ironic that the health care leaders who struggled to redefine nursing after the war only attained some clear purpose just as Czechoslovakia was about to face the economic and political crises of the 1930s.

Author's address:
Fakulta zdravotnických věd UP
Hněvotínská 3
775 15 Olomouc